

Οι μετακινήσεις ελληνικών φύλων δεν είναι παρά προσπάθειες των αρχαίων να εξηγήσουν την ύπαρξη διαφόρων διαλέκτων

του Χρ. Γ. Ντουμα*

Την ποικιλία των διαλέκτων που μιλούσαν στις διάφορες περιοχές της ελληνικής γης οι Έλληνες των αρχαϊκών και των κλασικών χρόνων την ερμήνευαν ως ένδειξη της ύπαρξης διαφορετικών φύλων, τη δε διασπορά της ίδιας διαλέκτου σε διάφορες περιοχές, την απέδιδαν σε μετακινήσεις του αντίστοιχου φύλου σ' αυτές. Την αιτιολογική ερμηνεία αυτή των αρχαίων υιοθέτησαν στην πλειονότητά τους οι μελετητές του αρχαίου ελληνικού κόσμου, ιδιαίτερα φιλόλογοι και ιστορικοί. Η λεγόμενη δωρική διάλεκτος ήταν σε χρήση σε πολλές περιοχές της χώρας και, σύμφωνα με την παραπάνω θεωρία, πολλές ήταν και οι μετακινήσεις των χρηστών της, των Δωριέων. Έτσι, λοιπόν, σύμφωνα με την παράδοση, όπως τη διασώζει ο Ηρόδοτος (I, 56), από τη Φθιώτιδα οι Δωριείς μετανάστευσαν στην Ιστιαιώτιδα, στην Πίνδο, στη Δρυοπίδα, στην Πελοπόννησο. Οι υποτιθέμενες αυτές μετακινήσεις, γνωστές επίσης ως «Κάθοδος των Δωριέων» ή ως «Επιστροφή των Ηρακλειδών», θεωρήθηκαν εισβολή καθυστερημένων ελληνικών φύλων από τον Βορρά προκαλώντας την κατάρρευση του μυκηναϊκού κόσμου και εγκαινιάζοντας την περίοδο των λεγόμενων σκοτεινών αιώνων. Ωστόσο, τα νεωτερικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν αρχαιολογικά την περίοδο αυτή (9ο και 8ο αι. π.Χ.), όπως η χρήση του σιδήρου, το έθιμο της καύσης των νεκρών και η κεραμική με γεωμετρική διακόσμηση, όπως επιγραμματικά επισήμανε η Αμερικανίδα αρχαιολόγος Emily Vermeule, «βρίσκονται όχι κατά μήκος της δωρικής διαδρομής αλλ' ακριβώς σε εκείνες τις περιοχές, οι οποίες όχι μόνο δεν κατακλύστηκαν από νεήλυδες, αλλά τουναντίον διατήρησαν επί μακρότατον τις μυκηναϊκές παραδόσεις και τις διά θαλάσσης επαφές τους με την Ανατολή». Τέτοιες περιοχές ήσαν η Αθήνα, η Κρήτη, η ακτή της Ιωνίας. Και είναι ακριβώς αυτά τα αρχαιολογικά δεδομένα που έκαναν τον μεν Μανόλη Ανδρόνικο ήδη από το 1971 να αποφανθεί ότι «οι Δωριείς στην αρχαιολογία δεν είναι παρά ένα φάντασμα», τον δε μεγάλο Βρετανό ελληνιστή John Chadwick λίγα χρόνια αργότερα (1976) να δηλώσει με έμφαση πως γλωσσολόγοι και αρχαιολόγοι από κοινού έθαψαν τους Δωριείς ως εισβολείς ή μετανάστες, αποδεικνύοντας την έλευσή τους ανυπόστατη. Φαίνεται, λοιπόν, ότι τόσο η κάθοδος των Δωριέων όσο και οι άλλες μετακινήσεις ελληνικών φύλων, όπως τις παραδίδουν οι φιλολογικές πηγές, δεν είναι παρά προσπάθειες των αρχαίων να εξηγήσουν την ύπαρξη διαφόρων διαλέκτων.

Αυτοεξορία

Ωστόσο, όσο κι αν ο μύθος και η παράδοση δεν αποτελούν ιστορία, άλλο τόσο δεν μπορεί να αποκλειστεί ο απόηχος κάποιου ιστορικού γεγονότος στον μύθο. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (IX 27) οι Δωριείς, τμήμα κάποτε του μυκηναϊκού κόσμου, αυτοεξορίστηκαν προκειμένου να γλιτώσουν από την τυραννία των Μυκηναίων («φεύγοντες δουλοσύνην προς Μυκηναίων»).

Αν έτσι έχει το πράγμα, τότε η παράδοση που μιλάει για επιστροφή των Ηρακλειδών γίνεται πιο κατανοητή: Για να επιστρέψει κανείς κάπου πρέπει προηγουμένως να έχει φύγει. Αλλωστε, έχει γίνει αποδεκτό ότι η λεγόμενη «Πρωτο-δωρική» είναι μία από τις διαλέκτους Μυκηναϊκής Ελληνικής, η οποία έχει θεωρηθεί ως κοινωνικά κατώτερη, ότι μιλιόταν εκτός ανακτορικού περιβάλλοντος και γι' αυτό δεν γραφόταν στις πινακίδες. Επίσης, σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, οι Δωριείς επέστρεψαν «κατίοντες», κατερχόμενοι. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να είχαν καταφύγει σε ψηλά μέρη, σε βουνά, όπου ένιωθαν μεγαλύτερη ασφάλεια και προστασία από τους κατατρεγμούς και τις διώξεις.

Κτηνοτρόφοι

Οι ορεσίβιοι πληθυσμοί ασχολούνται σχεδόν αποκλειστικά με την κτηνοτροφία και την υλοτομία, την εκμετάλλευση των δασών, και φαίνεται ότι οι Δωριείς δεν αποτέλεσαν εξαίρεση. Γι' αυτό και η παράδοση τους σκιαγραφεί ως συντηρητικούς και άξεστους. Όταν δε οι λόγοι, για τους οποίους είχαν αυτοεξοριστεί εξέλιπαν, μετά δηλαδή την κατάρρευση του μυκηναϊκού κόσμου, επέστρεψαν ως Ηρακλίδες «κατίοντες». Κάτειμι σημαίνει «κατέρχομαι από τα ψηλά μέρη στα χαμηλά» αλλά και «επιστρέφω από εξορία», σημασίες που ταιριάζουν στην περίπτωση των Δωριέων, οι οποίοι επέστρεψαν από την εξορία τους «κατελθόντες». Η ερμηνεία που δίνουν οι σύγχρονοι ιστορικοί στο «κατίοντες» ως «κατερχόμενοι από Βορρά» φαίνεται να προέκυψε από τη νεότερη χαρτογραφική σύμβαση, που θέλει την ανάρτηση του χάρτη με τον γεωγραφικό Βορρά προς τα πάνω. Με άλλα λόγια, αν δεν υπήρχε αυτή η σύμβαση, και αν είχαμε μάθει να κρεμούμε τον χάρτη με τον Νότο στο επάνω μέρος, το «κατίοντες» θα σήμαινε, σύμφωνα με την ερμηνεία των ιστορικών, «κατερχόμενοι από Νότου». Και, κατά συνέπεια, οι Δωριείς θα είχαν κατέλθει από την... Κρήτη!

«Κατίοντες»

Η κάθοδος των δωρικών φύλων από τα ορεινά σε πεδινά μέρη και ανεξάρτητα από μαγνητικούς προσανατολισμούς συμφωνεί με την εγκατάστασή τους σε περιοχές της Πελοποννήσου που απέχουν πολύ όχι μόνο μεταξύ τους αλλά και από το σημείο της υποτιθέμενης κοινής αφετηρίας των Δωριέων. Περιοχές, όπως η κεντρική Μεσσηνία, η κεντρική Λακωνία, η πεδιάδα του Αργούς, η περιοχή του Ισθμού, πέρα από τα παραπάνω γνωρίσματα, αποτελούσαν και την καρδιά του μυκηναϊκού κόσμου, πράγμα που σημαίνει ότι οι Δωριείς «κατίοντες» επέστρεψαν στα μέρη τα οποία είχαν εγκαταλείψει μερικές γενιές παλιότερα.

Η κατάληξη σε –εύς, ήδη από τα μυκηναϊκά χρόνια σημαίνει ασχολία, επάγγελμα (π.χ. χαλκεύς), ενώ η ρίζα δωρ– συγγενεύοντας με τη λέξη δόρυ/δούρυ, τόσο στις πινακίδες όσο και στον Όμηρο σημαίνει ξύλο (πρβλ. «δούρειος ίππος»). Η δε εναλλαγή του ο με ου ή με ω, ανάλογα με τη διάλεκτο, δεν είναι ασυνήθης (π.χ. αττ. κόρος, ιων. κούρος, δωρ. κώρος, βουλή – βωλά, βους – βως, δούλος – δώλος κ.ά.). Αυτό άλλωστε επιβεβαιώνεται και από την ύπαρξη σύνθετων ονομάτων, όπως Δωρικλής και Δωρίμαχος.

Ξυλοκόποι

Μετά τα παραπάνω, ως δηλωτικό ασχολίας το δωριεύς σημαίνει ξυλοκόπος. Οι ξυλοκόποι, ζώντας στα βουνά και αποκομμένοι από τον πολιτισμό, ομιλούν διάλεκτο λιγότερο εξελιγμένη, αρχαϊκή. Με τον καιρό ίσως η σημασία του Δωριεύς διευρύνθηκε υπονοώντας τον άξεστο χωρικό, όπως η λέξη βλάχος στη σημερινή καθομιλουμένη από εθνικό κατέληξε να σημαίνει το χωρίς τρόπους άτομο. Αυτοί λοιπόν οι άξεστοι ξυλοκόποι, με την κατάρρευση του μυκηναϊκού ανακτορικού συστήματος, βρήκαν την ευκαιρία να επιστρέψουν. Με την ερμηνεία των Δωριέων ως ξυλοκόπων φαίνεται να συμφωνεί και ο μύθος του τελευταίου βασιλιά της Αθήνας, του Κόδρου, ο οποίος για να σώσει την πόλη του από τους εισβολείς Δωριείς, διείσδυσε λάθρα στο στρατόπεδό τους μεταμφιεσμένος σε ξυλοκόπο, δηλαδή σε έναν από αυτούς, σε δωριέα.

* Ο κ. Χρ. Γ. Ντούμας είναι ομότιμος καθηγητής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πηγή: Καθημερινή